

Видатний сучасний український дослідник руху декабристів
(До 75-річчя доктора історичних наук, професора Г. Д. Казьмирчука)

Олександр Сарнацький, Запорізький національний технічний університет

Prominent modern Ukrainian researcher of the Decembrist movement
(To the 75th anniversary of Doctor of Historical Sciences, Professor
G. D. Kazmirchuk)

Oleksandr Sarnatskyi, Zaporozhye National Technical University

Выдающийся современный украинский исследователь движения
декабристов (К 75-летию доктора исторических наук, профессора
Г. Д. Казьмирчука)

Олександр Сарнацкий, Запорожский национальный технический университет

Казьмирчук Григорій Дмитрович народився 9 травня 1944 р. у с. Кальник Іллінецького р-ну Вінницької обл. в селянській родині і був у ній восьмою дитиною. Формуванню Григорія Дмитровича як особистості та майбутнього історика сприяла стародавня історична атмосфера, а також мальовнича природа рідного села Кальника, що розташовується на берегах річки Кальнички, притоки Собу, яка впадає у Південний Буг.

Історія Кальника багата на історичні події. Не обійшли стороною Кальник події Визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. З середини XVII ст. він перетворюється на центр Кальницького полку. Очолювані видатними сподвижниками Б. Хмельницького, козаки цього полку за Хмельниччини брали активну участь у всіх найважливіших воєнних баталіях. Серед кальницьких полковників були знамениті Іван Богун та Іван Сірко. Кальничани підтримали фастівського полковника Семена Палія, який прагнув повернути козацькі права, а у 30-х роках XVIII ст. гайдамацькі виступи і Коліївщину проти феодального гніту та польсько-шляхетського панування.

У Кальнику діяли й декабристи. В Іллінцях, що поблизу Кальника? була штаб-квартира В'ятського піхотного полку, яким командував голова Південного товариства декабристів Павло Пестель, яскравий прихильник республіканської влади і автор програмного документу «Руської правди». Він жив поблизу Кальника з 1821 по 1825 рр. Там проходив службу один із активних членів Тульчинської управи майор М. Лорер (Дашів). До штабу для зустрічей приїздили В. Давидов, О. Баратинський, М. Бестужев-Рюмін, О. Поджіо та інші декабристи.

Археологічними розкопками трьох скіфських курганів поблизу Кальника займався видатний український історик, професор Імператорського університету Св. Володимира В. Б. Антонович. Він також склав стародавній план та започаткував вивчення села Кальника.

У 1951–1961 рр. Казьмирчук Г. Д. навчався у Кальницькій СШ, а після неї розпочалась його трудова діяльність. У 1961–1964 рр. продовжив навчання у Молодогвардійському технічному і Красноармійському педагогічному училищах. 1964 р. був призваний до лав Радянської армії. Після закінчення строкової служби продовжив навчання в Красноармійському педучилищі, яке закінчив 1969 р. Обидва училища він закінчив з відзнаками.

Цього ж року вступає до Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, де і відбулося його становлення як історика. Під час навчання в університеті Григорій Дмитрович пройшов школу видатних істориків. Найбільший вплив на формування молодого науковця справив професор Андрій Калістратович Буцик, який і розпізнав на той час у ньому майбутнього історика. На факультеті тоді працювала плеяда блискучих фахівців: К. О. Джеджула, В. А. Жебокрицький,

Ю. Ю. Кондуфор, В. Н. Котов, В. І. Стрельський, О. А. Бородін, В. Є. Спицький та інші.

Як прекрасний організатор та природжений керівник Григорій Дмитрович упродовж п'яти років обирався старостою курсу. Активно брав участь у громадському житті факультету. Будучи членом наукового студентського гуртка, робив доповіді, приймав участь у конкурсах студентських наукових робіт із проблем суспільних наук.

Іменному стипендіату історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, який закінчив із відзнакою у 1974 р., запропонували вступити до аспірантури на кафедрі історії Росії. Науковим керівником призначили професора В. Н. Котова, який і запропонував Г. Д. Казьмирчуку досліджувати історіографію суспільно-політичних рухів першої половини XIX ст. Саме тоді він почав формуватися як справжній декабрист нашої епохи, адже основним предметом дослідження молодого вченого стала історіографія руху декабристів. Цінними для нього виявилися поради представників старшого покоління українських декабристознавців: Г. Я. Сергієнка, М. М. Лисенка, М. П. Савичева, І. Я. Заславського. На формування його творчого метода вплинули професори А. Санцевич, Г. Сергієнко, В. Спицький, П. Овчаренко, В. Маркіна, В. Котов, А. Буцик (особливо), Г. Гербільський, В. Федоров, І. Ковальченко, О. Киянська, С. Коваль та інші. Навчаючись в аспірантурі, підготував бібліографічний покажчик ювілейної літератури про декабристів, написав декілька газетних заміток про дворян революціонерів українського походження, проводив семінарські заняття. Брав участь неодноразово у наукових конференціях, публікуючи тези з різних декабристознавчих проблем. З 1977 р. він розпочав працювати на кафедрі історії Росії.

У 1980 р. колектив викладачів цієї кафедри В. Н. Котов, О. К. Литвин та Г. Д. Казьмирчук написали першу вітчизняну методичну розробку спецкурсу «Рух декабристів» для студентів історичних факультетів. Адже вкрай важливо у ті часи було нехай і в контексті революційному вводити українські джерела, формувати майбутню українську школу істориків із зазначеної проблематики тощо. Тоді було зроблено перший в Україні загальний огляд декабристознавчої літератури, де Г. Д. Казьмирчук звернув увагу на дискусійні питання, зокрема щодо джерел становлення ідейних переконань декабристів, висловлюючи революційну на той час думку про паритетне значення зовнішніх та внутрішніх чинників у формуванні їхнього світогляду. Пізніше ці та інші передові ідеї знайдуть більш детальне обґрунтування у співпраці Г. Д. Казьмирчука та його учнів – А. В. Сілкина та О. О. Рафальського.

1984 р. підготував і захистив кандидатську дисертацію на тему «Перший етап визвольного руху в Росії в дослідженнях істориків Радянської України (1917–1980 рр.)». У дисертації вперше в історичній науці була зроблена спроба систематизації та узагальнюючого аналізу опублікованих досліджень із найважливіших проблем дворянського етапу визвольного руху в Російській імперії. Автор запровадив у науковий обіг нові архівні матеріали, висвітлив співробітництво істориків України і Росії в справі евристичного пошуку і публікації документальних джерел.

Упродовж багатьох років Григорій Дмитрович був викладачем, із 1989 р. – доцентом, з 2000 р. – професором кафедри історії Росії. З 2001 р. – завідувач кафедри історії для гуманітарних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Ним розроблені і прочитані низка нормативних та спеціальних курсів: історіографія історії Росії XIX – початку XX ст., історіографія руху декабристів, російська культура у XIX ст., історична бібліографія тощо. Викладач нормативних курсів та спецкурсів з історіографії історії України, історії Північних та Південних слов'ян, актуальних проблем історії Росії в Ніжинському педагогічному університеті ім. М. В. Гоголя, Переяслав-Хмельницькому педагогічному університеті імені Григорія Сковороди та Кіровоградському педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. Читав лекції в багатьох вищих навчальних закладах України.

1997 р. Казьмирчук Г. Д. на засіданні спеціалізованої вченої ради в Київському університеті успішно захистив першу в Україні докторську дисертацію з проблем історіографії руху декабристів на тему: «Рух декабристів: історіографія проблеми (1917 – середина 1930-х років)», в якій підніс саме українську складову декабристознавства, розкривши при цьому значну частину раніше не описуваної історії українства, зокрема українського дворянства, зв'язки Т. Г. Шевченка з дворянськими колами, що має значний доробок з історичної бібліографії, краєзнавства, історії університету тощо.

Тісне співробітництво було налагоджено між очолюваною ним кафедрою історії для гуманітарних факультетів та відділом історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України (завідувач – член-кореспондент НАН України О. П. Реєнт). Високо оцінюючи заслуги ученого перед історичною наукою, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка нагородив Григорія Дмитровича Почесною грамотою.

Будучи викладачем столичного університету, Григорій Дмитрович умів вміло скерувати молодь до конкретної дослідницької діяльності, розпізнати у студентському середовищі майбутніх науковців. Під його керівництвом захищено 27 кандидатських та 3 докторських дисертацій. З проблеми декабристознавства написали дисертації такі його учні: Г. М. Куликовська (К., 1991), Р. С. Вавренюк (про А. П. Юшневського, К., 1993), О. В. Вербовий (про В. Базилевича, К., 2004), Р. М. Конта (К., 2004). Пізніше над декабристською тематикою працювали: д. і. н., проф. Т. В. Орлова, кандидати і. н. В. С. Дмитрієв, Л. В. Губицький, І. А. Мохнатюк, Т. Н. Соловьева, М. Г. Казьмирчук та інші колишні аспіранти. Серед плеяди учнів Григорія Дмитровича варто відзначити: С. П. Стельмаха, О. В. Вербового, Ю. В. Латиша, О. В. Ляпіну (викладачі Київського національного університету), Л. В. Губицького, В. В. Ластовського, Р. М. Конту, К. К. Крайнього (викладачі київських вишів), Г. М. Куликовську (викладач Волинського державного університету), А. А. Лисенка, Т. М. Соловійову (викладачі Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету), В. В. Заїку (викладач Глухівського державного педагогічного університету), О. С. Каревіна (співробітник Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича), а також В. Л. Смирнова, А. В. Сілкина та багатьох інших. Його учні і зараз продовжують та далі розвивають наукові здобутки їх Вчителя.

Григорій Дмитрович є автором більше 550 наукових, науково-популярних, публіцистичних праць. Серед них 35 монографічних досліджень, брошур та курсів лекцій. Його наукові досягнення широко відомі не лише в Україні, але й за кордоном, а наявність численної плеяди учнів засвідчує непересічний хист як педагога, так і широку людську натуру. Доробок його значною мірою є скерованим саме на розкриття українського контенту. Він був організатором і керівником міжнародних конференцій «Декабристські читання» (1987–2005 рр.), редактором десяти випусків збірників їх матеріалів і тез, членом спеціалізованих вчених рад історичного факультету Національного університету імені Тараса Шевченка, Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Більше півсотні з його праць безпосередньо присвячено дослідженню історії рідного Кальника, краю Присоб'я та Поділля, з якими ніколи не переривалися його ниті життя.

Поряд із цим він був членом редакційних колегій низки періодичних видань історичного профілю, зокрема: «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія», «Наукові записки: Серія Історичні науки» (Кіровоградський педагогічний університет ім. Володимира Винниченка), «Сіверщина в історії України», 36 наукових праць», «Проблеми історії України XIX – початку XX ст.», «Известия Иркутского государственного университета: Серия История», головним редактором часопису «Соціальна історія: науковий збірник» (Вип. I–IX, 2007–2013 рр.). Упродовж багатьох років редагував серію «Декабристські читання» (10 вип., 1987–2005 рр.) та збірники «Декабристи в Україні: дослідження й матеріали» (5 вип.).

За невтомну та плідну працю його було відзначено кількома державними і громадськими нагородами: знаком «За наукові досягнення», орденом «Геродот Галікарнаський» за вагомий внесок у розвиток вітчизняної історичної науки, медаль «Григорія Сковороди», Почесна грамота (2004), присуджено звання «Ветеран праці КНУ імені Тараса Шевченка» (2005), Почесна грамота КНУ та іншими нагородами (медаль «Двадцять лет победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.», «Ветеран труда» (1987), «На страже рубежей Родины»). За значний внесок у розвиток краєзнавчого руху Національна спілка краєзнавців України 17 січня 2014 р. присвоїла звання «Почесний краєзнавець України».

30 червня 2016 р. Казьмирчук Г. Д. вийшов на заслужений відпочинок. Але й сьогодні невтомний науковець продовжує плідно працювати та має ще багато планів на майбутнє. Він є членом спеціалізованої вченої ради з захисту дисертації у Дрогобицькому педагогічному університеті імені І. Франка, членом редколегії «Известия Иркутского государственного университета: Серия История», досліджує проблеми історіографії, бібліографії, історії України, Росії, краєзнавства.

Григорій Дмитрович і зараз співпрацює з багатьма вітчизняними та зарубіжними істориками. Він і по цей день працює над ще невиданими роботами, над незавершеними та нереалізованими замислами в сфері декабристознавства: 1) українська декабристознавча школа: становлення та розвиток (1825–2019 рр.) (більше 150 с.); 2) Сподвижники П. І. Пестеля – видатні діячі Тульчинської управи декабристів (32 с.); 3) Публікація архівних матеріалів про декабристів та декабристознавців. Подібні свідчення збираються ним, щоб створити бази даних для подальшого розширення української складової невітлених історіографічних проєктів, які могли б бути завжди корисним для наступних поколінь вітчизняних дослідників з цієї тематики.

Побажаймо ж шановному ювілярові здоров'я, творчої наснаги продовжувати й надалі наукову і громадську діяльність, реалізації всіх його творчих планів, добробуту. Многая літа, Григорію Дмитровичу!

Олександр Петрович Сарнацький
Доктор історичних наук, професор
Запорізький національний технічний університет
69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64.

Email: asarnatskiy54@mail.ru

Oleksandr Sarnatskyi
Doctor of historical sciences, Professor
Zaporizhia National Technical University
64, Zhukovsky Str., Zaporozhye, 69063, Ukraine